

Lukasz Damurski*

Zmiany w przestrzeni wrocławskich osiedli w latach 1997–2017 jako podstawa kształtowania wizerunku miejsca

Spatial changes in Wrocław neighbourhoods in the years 1997–2017 as a basis for shaping the image of a place

Wprowadzenie

Immanentną cechą miasta jest zmiana. Nawet niezbyt baczny obserwator przestrzeni dostrzeże mniejsze i większe przekształcenia zachodzące w tkance miejskiej. Miasto zmienia się wraz ze swymi użytkownikami, odpowiadając na ich coraz to nowe potrzeby i preferencje. Wszak nikt inny, tylko właśnie ludzie generują permanentną transformację miast jako struktur osiedleńczych, to oni sprawiają, że miasto jest dynamiczną manifestacją zmian społecznych, kulturowych i gospodarczych [1]–[3].

W obliczu szczególnej, niespotykanej w dziejach intensywności zjawisk społecznych, gospodarczych i przestrzennych ostatnich dziesięcioleci warto podjąć uporządkowaną refleksję nad charakterem i dynamiką zmian zachodzących w miastach. Wiele wskazuje na to, że kończy się cywilizacja miejska, jaką znali nasi przodkowie. Następuje zmiana formy, a więc morfologii miasta (jego przestrzeni, struktury, ludności, wizerunku, tożsamości) i zmiana jego fizjologii, czyli sposobu funkcjonowania (zachowań przestrzennych ludzi, relacji społecznych, stosunków władzy, zjawisk ekonomicznych i politycznych) [4]. Nie sposób ogarnąć wszystkich zmian jednym spojrzeniem, dlatego w tym artykule przyjrzymy się niewielkiemu, choć znaczącemu wycinkowi tej dynamicznej rzeczywistości: zmianom przestrzennym w osiedlach mieszkaniowych.

Introduction

Change is an immanent characteristic feature of the city. Even not so observant viewers of space can notice smaller and bigger changes taking place in the city fabric. The city changes along with its users, accommodating to their growing needs and preferences. It is people who generate the permanent transformation of the cities as settlement structures in the first place and it is people who make the city a dynamic manifestation of social, cultural, and economic changes [1]–[3].

In the face of special and unprecedented intensity of social, economic, and spatial changes over the last decades it is worth undertaking a systematic reflection over the nature and dynamics of the changes taking place in the cities. A lot indicates that the urban civilization that our ancestors knew is drawing to an end. The form and consequently the morphology of the city is changing (its space, structure, population, image, identity) as well as its physiology that is the way it operates (spatial behavior of people, social relations, authorities, economic and political issues) [4]. As it is impossible to grasp all changes with a single take this article describes only a small though significant part of that dynamically changing reality: spatial changes in residential estates.

After 25 years of transformation Wrocław appears to be refreshed, renovated and remodeled. All major, centrally located and representative spaces (Społeczny Sq. being probably the only exception) have been seriously revitalized and adjusted to the needs of contemporary users (accessibility for the disabled, bike lanes and parking

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology.

Tytułowy Wrocław po 25 latach transformacji znajdujemy odświeżony, odnowiony i przebudowany. Wszystkie główne przestrzenie reprezentacyjne (chyba tylko poza pl. Społecznym) zostały gruntownie zrewitalizowane i dostosowane do potrzeb współczesnych użytkowników (dostępność dla osób niepełnosprawnych, ścieżki i parkingi rowerowe, całodobowy monitoring, bezpieczne przestrzenie piesze, wszechobecny internet etc.). Te centralne przestrzenie w oczywisty sposób determinują odbiór całego miasta, wszak jak dawno temu zauważył A. Wallis [5], centrum miasta strukturalizuje cały obszar zurbanizowany, nadaje mu sens i znaczenie, stanowi jeden z archetypów przestrzennych organizujących i porządkujących miasto pod względem funkcjonalnym i symbolicznym.

Satysfakcjonujący rozwój centrum Wrocławia staje się przyczynkiem do spojrzenia w innym kierunku – w stronę osiedli mieszkaniowych. Zdefiniowanie i ocena zmian zachodzących w ostatnich latach w kontekście sąsiedzkim, lokalnym staje się istotnym zadaniem badawczym z punktu widzenia dominujących nurtów polityki przestrzennej: zrównoważonego rozwoju i spójności terytorialnej (por. [4]).

Zmiana w przestrzeni

W opisie miasta często odwołujemy się do behawioralnej analogii z systemami ożywionymi, traktując miasto jak żywy organizm, a nawet porównując je do człowieka (zob. [2], [4]). Idąc za tą analogią, można stwierdzić, że jeśli lekarz na podstawie zestawienia zdjęć z różnych okresów jest w stanie ocenić poziom i tempo rozwoju pacjenta, stopień zaawansowania procesów dojrzewania i starzenia się, zdiagnozować przebyte choroby i odbyte operacje, to badacz miasta na podstawie obserwacji zmian w zagospodarowaniu przestrzeni może określić ogólną kondycję miasta i kierunek przekształceń jego fizycznej tkanki.

Za J. Bogdanowskim et al. [6] można przyjąć, że krajobraz jest fizjonomią środowiska. W tej perspektywie wszelkie zmiany w środowisku (zarówno te pochodzenia naturalnego, jak i antropogenicznego) powinny znaleźć swój wyraz w otaczającym krajobrazie, powinny nadać mu cechy odpowiadające nowym uwarunkowaniom. Stopień i zakres zmian staje się wówczas obrazem siły wpływu różnych czynników na środowisko i obrazem reakcji środowiska na zaistniałą sytuację [7].

Ten ekologiczny wymiar zmian w przestrzeni znajduje swoje odzwierciedlenie w badaniach procesów urbanizacji. J.S. Deng et al. stwierdzają, że badanie dynamiki zmian zachodzących w zagospodarowaniu terenu jest kluczowe dla zrozumienia środowiskowych konsekwencji rozrastania się miast [8]. Jednak taka szeroka perspektywa zdecydowanie wykracza poza percepcję przeciętnego użytkownika przestrzeni.

Czymże jednak są owe zmiany w przestrzeni, w anatomii, w krajobrazie miasta? Według *Słownika języka polskiego* PWN zmiana to [...] *fakt, że ktoś staje się inny lub coś staje się inne niż dotychczas* [9]. Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu można powiedzieć, że większość prac badawczych dotyczących zmian w krajobrazie

racks, 24/7 monitoring, safe pedestrian areas, ubiquitous Internet, etc.) These central spaces obviously determine the perception of the whole city and as A. Wallis [5] noted a long time ago the city center structures the whole urban area, creates its significance and meaning, provides one of spatial archetypes organizing and ordering the city in respect of its functional and symbolic aspects.

The satisfactory development of the center of Wrocław makes you to look in a different direction – namely residential estates. The identification and evaluation of the changes taking place over the last years in the context of the local neighborhood becomes a significant research task in respect of the dominant currents of spatial policy: sustainable growth and territorial uniformity (com. [4]).

A change in space

When describing a city we often make a behavioral analogy to living systems, treating the city as a living organism or even try to compare it to man (see [2], [4]). Following such an analogy one can claim that if a doctor on the basis of comparison of pictures from different periods is able to evaluate the level and speed of development of the patient, how advanced is the process of maturation and aging, diagnose past diseases and operations, then a researcher of a city can diagnose the general condition of the city and the direction of the transformations of its physical fabric on the basis of observation of changes in space development.

It could be assumed as J. Bogdanowski et al. [6] suggested that landscape is the physiognomy of the environment. In this perspective all changes in the environment (both natural and anthropogenic ones) should be reflected in the surrounding landscape and provide it with the features corresponding to new conditions. The degree and the scope of changes then becomes a reflection of how strongly different factors affect the environment as well as a reflection of the reaction of the environment to the new situation [7].

That ecological aspect of changes in space is reflected in research of urbanization processes. J.S. Deng et al. claim that research of the dynamics of the changes taking place in an area development is crucial to understand the environmental consequences of the city growth [8]. However, such a broad perspective evidently extends beyond the perception of an average user of space.

What are those changes in space, in anatomy, in landscape of the city anyway? According to the *Słownik języka polskiego* (Dictionary of Polish Language) by PWN change is [...] *the fact that somebody or something becomes different than previously* [9]. It can be claimed on the basis of the review of the literature on the subject that most research work regarding changes in the city landscape focuses on analyses of maps or satellite pictures from different periods. Landscape research in that scale does not, however, provide the answer to the question about the changes in the city space from the point of view of the observer, its user.

For the purpose of this article, relying on the literature on the subject [1], [7], [8], [10]–[12], the following definition was developed: a change in space is a permanent

miasta koncentruje się na analizach map lub zdjęć satelitar-nych z różnych okresów. Badanie krajobrazu w tej skali nie daje jednak odpowiedzi na pytanie o zmiany w przestrzeni miasta z punktu widzenia odbiorcy, jej użytkownika.

Na potrzeby tego artykułu, opierając się na literaturze przedmiotu [1], [7], [8], [10]–[12], wypracowano następującą definicję: zmiana w przestrzeni to trwałe przekształcenie krajobrazu, które w istotny sposób wpływa na postrzeganie danego miejsca przez odbiorców. Przekształcenie to może być pochodzenia naturalnego lub antropogenicznego, może przybierać różne formy, od drobnych interwencji architektonicznych po systemowe zmiany infrastrukturalne. Innymi słowy, zmiana w przestrzeni to różnica między wyglądem (stanem zagospodarowania i sposobem użytkowania) danej przestrzeni na początku i na końcu badanego okresu z perspektywy przeciętnego użytkownika. Może to być wzniesienie nowego lub wyburzenie starego budynku, odnowienie lub zniszczenie elewacji bądź dachu, wymiana nawierzchni ulicy lub chodnika, wprowadzenie lub usunięcie obiektu małej architektury, nasadzenie lub usunięcie zieleni itp.

Przyczyn zmian zachodzących w przestrzeni miasta jest nieskończenie wiele. Mogą one być inicjowane i realizowane przez różnych interesariuszy (władze samorządowe, organizacje pozarządowe, administracja osiedli, wspólnoty mieszkaniowe, deweloperzy, grupy mieszkańców) w ramach zinstytucjonalizowanych, planowych działań podejmowanych przez różnego rodzaju władze lub mogą wynikać z nieformalnych procesów „oswajania” przestrzeni przez użytkowników. W tym artykule nie pytamy jednak o genezę zmian w przestrzeni miasta, a skupiamy się na ich charakterze i dynamice, w relacji do wizerunku miejsca.

Wizerunek miejsca

Przestrzeń ukształtowana przez człowieka niesie w sobie rozmaite treści odbierane na różnych poziomach: od intelektualnego zrozumienia do emocjonalnego wrażenia [2]. Poruszając się przez miasto, człowiek doświadcza przestrzeni poprzez doznania, które następują w czasie. Na sposób, w jaki odbieramy przestrzeń, wpływają zatem nie tylko fizyczne cechy tej przestrzeni, ale również nasza własna fizjologia, właściwości psychiczne, poprzednie doświadczenia, a nawet wizja przyszłości (cele, jakie chcemy realizować w tej przestrzeni) [13], [14].

Regularne doświadczenie i odczytywanie przestrzeni miasta prowadzi do powstania w umysłach ludzi map pamięciowych (*mental maps*), czyli trwałych obrazów obejmujących kluczowe punkty orientacji przestrzennej, takie jak zabytki, pomniki, charakterystyczne budynki, aleje czy zbiorniki wodne. To właśnie dzięki tym symbolicznym i niepowtarzalnym elementom przestrzeni miasto jest rozpoznawane i pozwala mieszkańcom na identyfikowanie się z miejscem.

Obraz przestrzeni zurbanizowanej powstający w świadomości człowieka można ogólnie nazwać wizerunkiem miasta [15]. Z pojęciem tym nierozdzielnie wiąże się zagadnienie tożsamości miasta rozumianej jako suma charakterystycznych cech i działań, które odróżniają dane

transformation of landscape which significantly affects the perception of a given place by the viewers. That transformation can be natural or anthropogenic; it can take various forms from small architectural interventions to system, infrastructural changes. In other words, a change in space is the difference between the appearance (development and use) of a given space at the beginning and at the end of given period from the perspective of an average user. It can be a construction of a new or a demolition of an old building, renovation or damage to the facade or roof, street or sidewalk resurfacing, introduction or removal of a piece of structural landscaping, plantings or removal of green areas, etc.

The number of reasons of changes taking place in the city space is infinite. They can be triggered and implemented by various stakeholders (local authorities, non-governmental organizations, residential estate administration, housing communities, developers, groups of residents) within the framework of institutionalized, planned actions taken by different kinds of authorities or they can result from informal processes of the “controlling” space by its users. We do not ask in this article, however, about the origin of changes in space but we focus on their nature and dynamics in relationship to the city image.

Image of a place

The space shaped by man conveys various meanings perceived at various levels: from intellectual understanding to emotional feelings [2]. Getting around the city, people experience space through sensations in time. The way we perceive space is affected then not only by physical features of space but also by our own physiology, mental aspects, previous experiences and even the vision of the future (goals which we want to achieve in that space) [13], [14].

The regular experiencing and decoding the city space results in the development of mental maps that is indelible images of the key points of spatial imagination in the residents’ minds, such as historical sights, monuments, characteristic buildings, alleys or water bodies. These are the symbolic and unforgettable elements of space that make the city recognizable and its residents identify with the place.

The image of an urban space created in the human mind can be in general called the image of the city [15]. This notion is inextricably connected with the issue of identity of the city understood as a sum of characteristic features and activities which differentiate a given city from other centers and which build its identity as well as individual character [16]. It is based on permanent qualities of the city, including specific configurations of values, historical facts, cultural patterns [17]. The permanent elements shaping the identity of the city include the following: historical origin, cultural heritage, city location, natural conditions. On the other hand, the variable elements include the market situation, the city goals, organizational culture, intellectual potential, invested capital [16]. The individual components of the city identity seen by the viewers built its image. The image is then a subjective reaction of the viewer’s mind to the communicating of the objective identity of a place [18].

miasto od innych ośrodków, i które składają się na jego osobowość i indywidualny charakter [16]. Zasadza się ona na trwałych właściwościach miasta obejmujących określone konfiguracje wartości, faktów historycznych, wzorów kulturowych [17]. Do stałych elementów kształtujących tożsamość miasta należą: rodowód historyczny, dziedzictwo kulturowe, położenie miasta, warunki przyrodnicze. Natomiast elementy zmienne to m.in.: sytuacja rynkowa, cele miasta, kultura organizacyjna, potencjał intelektualny, zlokalizowany kapitał [16]. Poszczególne komponenty tożsamości miasta widziane oczami odbiorców składają się na jego wizerunek. Wizerunek jest więc subiektywną reakcją umysłu odbiorcy na komunikowanie obiektywnej tożsamości miejsca [18].

Niezależnie od niuansów terminologicznych centralne miejsce w opisie wizerunku miasta zajmuje człowiek i to właśnie z jego perspektywy powinno się rozpatrywać zmiany zachodzące w przestrzeni. Nawet jeśli przyjąć, że istnieje tyle wizerunków, ilu jest odbiorców, to i tak ludzka rzeczywistość zawsze tworzona jest społecznie, a siła wizerunku zasadza się na istnieniu pewnej wspólnoty wyobrażeń [17].

Metody badań

Jak już wspomnieliśmy, prezentowany artykuł jest próbą uporządkowanej refleksji nad charakterem i dynamiką przekształceń przestrzeni osiedli mieszkaniowych Wrocławia. Złożoność zmian zachodzących w krajobrazie miasta wiąże się z koniecznością wypracowania takich narzędzi badań, które będą przydatne w procesach podejmowania decyzji.

Długa tradycja badań nad krajobrazem miasta oparta jest głównie na technologiach mapowych i statystycznych (zob. np. [1], [8], [10], [11]). Teledetekcja (*remote sensing*) posługująca się fotografią, radarami, sonarami i skanerami pozwala na pozyskiwanie coraz doskonalszych obrazów powierzchni Ziemi, a ich odpowiednia klasyfikacja umożliwi opis obszarów miejskich za pomocą zobiektywizowanych, zestandaryzowanych, kwantyfikowalnych kryteriów opartych na analizie map rastrowych (por. [19]). Dzięki teledetekcji i statystycznej klasyfikacji możliwe jest nie tylko pozyskiwanie dokładnych i wiarygodnych map użytkowania terenu (w tym wyznaczanie zasięgu obszarów zurbanizowanych), ale również obserwacja zmian zachodzących na powierzchni ziemi (np. dynamiki procesów urbanizacji). Metoda ta nie daje jednak pełnego obrazu zmian i najczęściej nie dotyczy skali lokalnej, osiedlowej. W literaturze przedmiotu brakuje cyklicznych badań obrazujących fizyczne zmiany w przestrzeni miasta z punktu widzenia użytkownika. Ten artykuł jest więc próbą wypełnienia tej luki w odniesieniu do wybranych osiedli Wrocławia.

Prezentowana praca w szczególny sposób odwołuje się do książki E. Bagińskiego *Wrocław w opinii swoich mieszkańców* [20], opisującej wyniki szeroko zakrojonych badań społecznych prowadzonych we Wrocławiu w latach 1996–1997 na potrzeby opracowywanego wówczas pierwszego *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*. Ankiety

Regardless of terminology nuances it is people who are the central place in the description of the city image and the changes taking place in space should be looked at from their perspective. Even if we assume that there are as many images as viewers, the human reality is always created socially anyway, and the power of image is based on the existence of a special common imagination [17].

Research methods

As mentioned earlier, the article is an attempt at orderly reflecting on the nature and dynamics of the changes in the space of the residential estates in Wrocław. The complexity of the changes taking place in the city landscape is connected with the necessity of developing the research tools which would be useful in the decision-making processes.

The long tradition of research on the city landscape is based mainly on mapping and statistical technologies (see e.g. [1], [8], [10], [11]). Remote sensing that makes use of photography, radars, sonars, and scanners provides better and better images of the earth surface, and it is possible with their proper classification to describe urban areas with the use of objective, standard, quantifiable criteria based on the analysis of raster maps (com. [19]). With the use of remote sensing and statistical classification it is possible not only to develop precise and reliable land use maps (including the establishment of urban areas) but also to observe the changes taking place on the ground (e.g. dynamics of the urbanization processes). The method, however, does not provide the full picture of the changes and most often it does not regard the local scale, including residential estates. The literature on the subject lacks the regular research showing the physical changes in the city space from the point of view of the users. This article is then an attempt at filling that gap in reference to the selected residential estates in Wrocław.

The article in a special way refers to the publication by E. Bagiński *Wrocław w opinii swoich mieszkańców (Wrocław in the opinion of its citizens)* [20] which describes the results of the extensive social research conducted in Wrocław in 1996–1997 for the needs of which the first *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia (Development Strategy Document for Wrocław)* was developed at that time. The research applied questionnaires in 16 areas of the city, representing different types of residential architecture and additionally in 4 special areas located along circulation routes. The sample of 20 areas was selected for the research in a scientific discussion whose course it is difficult to restore today. There is no documentation and the members of the research team do not remember the arguments which were used. However, it can be assumed that the selected areas were representative of different types of residential estates in Wrocław at the end of the 1990s. The whole work was documented with photographs of the selected residential estates which later triggered a series of studies on the space of Wrocław (com. [21]).

The photographic studies which were conducted more or less every 10 years were panel studies as they were based on the same research sample. It should be noted

przeprowadzono w 16 obszarach miasta reprezentujących różne typy zabudowy mieszkaniowej i dodatkowo w 4 obszarach specjalnych zlokalizowanych przy ciągach komunikacyjnych. Próbę 20 obszarów do badań wytypowano w drodze naukowej dyskusji, której przebieg trudno dziś odtworzyć. Brakuje dokumentacji, a członkowie zespołu badawczego nie potrafią wydobyć z pamięci argumentów, jakimi się kierowano. Niemniej można uznać, że wybrane obszary były reprezentatywne dla różnych typów osiedli wrocławskich pod koniec lat 90. XX w. Całości pracy towarzyszyła dokumentacja fotograficzna wybranych osiedli, która później stała się początkiem cyklu studiów nad przestrzenią Wrocławia (por. [21]).

Badania fotograficzne wykonywane mniej więcej co 10 lat mają charakter panelowy, są bowiem oparte na tej samej próbie badawczej. Warto zaznaczyć, że choć pierwotne zdjęcia pełniły wyłącznie funkcję poglądową na potrzeby książki E. Bagińskiego (miały ogólnie obrazować przestrzeń, której dotyczyły badania społeczne) i zostały wykonane w dość przypadkowych miejscach (w sensie lokalizacji w strukturze danego osiedla), to jednak pozwalają niezwykle trafnie zobrazować istotne zjawiska zachodzące w przestrzeni osiedli Wrocławia. Prezentowany artykuł obejmuje 16 miejsc w mieście, dla których przygotowano dokumentację fotograficzną z lat 1997, 2007 i 2016 (il. 1).

Zestawienie zdjęć wykonanych w tym samym miejscu w różnych okresach ma w sobie coś z zabawy „znajdź 5 szczegółów, którymi różnią się obrazki”. Wzbudza ciekawość, wymaga zacięcia detektywistycznego, ale też oferuje istotne walory poznawcze, inspirowane do refleksji nad przeszłością, kształtuje wiedzę na temat tożsamości miejsca. Stanowi jednocześnie bardzo prostą, ale skuteczną metodę badań zmian zachodzących w przestrzeni.

Uzyskany obraz zmian w krajobrazie miasta w ostatnich latach nie jest oczywiście pełny. Taki pełny obraz –

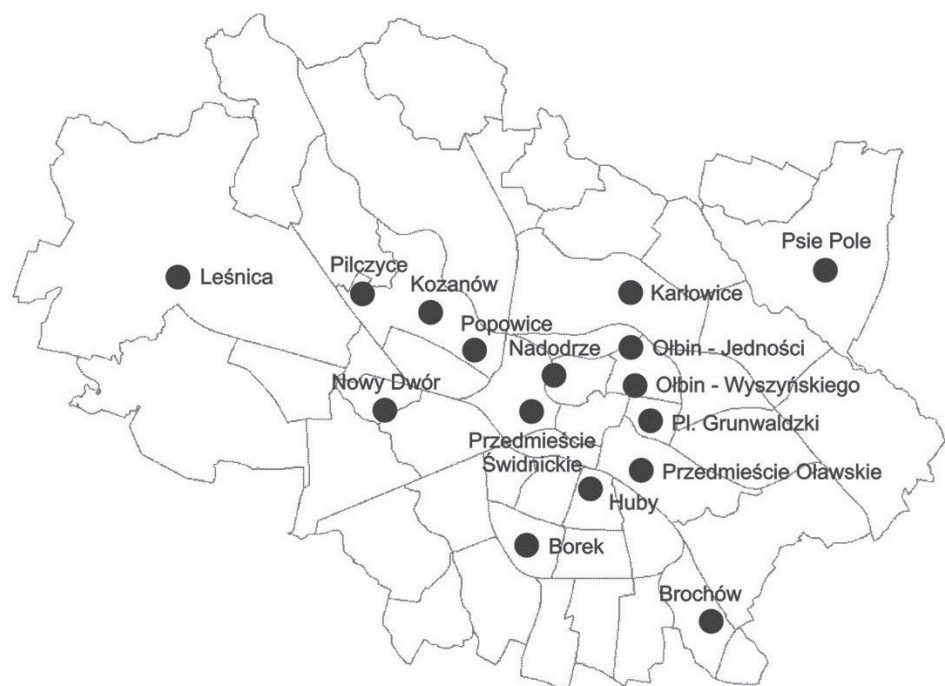
that although the original pictures played the purely visual role for the needs of the book by E. Bagiński (they were supposed to present in general the space which the social research regarded) and they were taken in rather random places (their location within the structure of a given residential estate), they adequately show the significant changes taking place in the space of the residential estates in Wrocław. This article regards 16 places in the city for which the photographic documentation was prepared from 1997, 2007, and 2016 (Fig. 1).

The collection of pictures taken in the same place in different periods can be used as a game “Find 5 differences between the pictures”. It triggers curiosity, requires detective skills but it also offers significant learning opportunities; it inspires to reflect on the past, develops knowledge of the place identity. Furthermore, it is a very simple and effective method of research of the changes taking place in space.

The picture of the changes in the city landscape over the last years is obviously incomplete. Such a full picture – if we could image it – would certainly be a very dynamic and multi-color patchwork. It would include a lot of fields and meadows whose land was improved as well as brownfield areas which were reinstated and revitalized. Often it would be new places with no history which undoubtedly co-create the image of Wrocław as a modern and fast-growing city which, however, barely determine its identity. The fragments of space selected for research are the places which are truly unique and they have been determining the special Wrocław character of the city for decades.

Research findings

The changes in the space of residential estates in Wrocław can be presented with the use of a few pairs of residential estates each of which represents a slightly

Il. 1. Lokalizacja 16 obszarów we Wrocławiu objętych dokumentacją fotograficzną w latach 1997, 2007 i 2016 (źródło mapy podkładowej: [22])

Fig. 1. Locations of 16 areas in Wrocław pictured in 1997, 2007, and 2016 (source of the background map: [22])

jeśli zdołalibyśmy go sobie wyobrazić – byłby z pewnością bardzo dynamicznym, wielobarwnym patchworkiem. Zawierałby wiele pól i łąk, które zostały zabudowane, albo obszarów zdegradowanych, które poddano rekultywacji i rewitalizacji. Niejednokrotnie byłyby to miejsca nowe, bez historii, które niewątpliwie współtworzą wizerunek Wrocławia jako miasta nowoczesnego i szybko się rozwijającego, ale w niewielkim stopniu decydują o jego tożsamości. Fragmenty przestrzeni wybrane do badań to miejsca z „duszą”, które od kilkudziesięciu lat decydują o „wrocławskości”, o charakterze miasta.

Wyniki badań

Zmiany w przestrzeni wrocławskich osiedli można przedstawić na przykładzie kilku par osiedli, z których każda reprezentuje nieco inny typ zabudowy i inny kierunek przekształceń krajobrazu: Ołbin i Przedmieście Oławskie, Nowy Dwór i Kozanów, Psie Pole i Brochów. Dokumentację fotograficzną dla wszystkich 16 badanych osiedli przedstawiono na ilustracjach (il. 2, 3) i podsumowano w tabeli (tab. 1).

Pierwsza para to przedwojenne osiedla wielorodzinnej zabudowy kamienicowej. Ołbin w rejonie skrzyżowania ul. kard. S. Wyszyńskiego i ul. Nowowiejskiej przedstawia obraz dynamicznych zmian zachodzących w obszarach śródmiejskich Wrocławia. W badanym okresie nastąpiła tu wymiana nawierzchni ulic i chodników, wybudowano ścieżkę rowerową, usunięto zbędne bariery (płot) i wprowadzono nowoczesną organizację ruchu (w tym zegar wskazujący czas pozostały do zmiany sygnalizacji świetlnej). W podobnym rejonie zabudowy śródmiejskiej – na Przedmieściu Oławskim widzianym od strony ul. R. Traugutta – oprócz odnowienia nawierzchni ulicy nastąpiła częściowa wymiana zdegradowanej zabudowy kamienicowej oraz uzupełnienie obiektów usługowych w parterach budynków.

Nowy Dwór i Kozanów to duże osiedla blokowe. W przypadku tego pierwszego, w rejonie ul. Rogowskiej zaobserwowano niewielką liczbę zmian. Najważniejsze wydaje się wybudowanie obiektu sportowego (basenu) między rokiem 1997 a 2007. Poza tym nastąpił rozrost zieleni i odnowienie elewacji. Z kolei na Kozanowie w rejonie ul. Pilczyckiej zaszły gruntowne zmiany krajobrazu, zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu: w miejsce pustych przestrzeni, porośniętych nieuporządkowaną zielenią pojawiła się nowa linia tramwajowa, duży obiekt usługowy i ścieżka rowerowa. Poza tym również odnowiono elewacje bloków.

Psie Pole i Brochów to dawne małe miasteczka włączone do granic Wrocławia w XX w. Ich kondycja w ostatnich 20 latach uległa silnej polaryzacji. Psie Pole w rejonie ul. Krzywoustego przeszło głęboką transformację: wyeliminowano ruch samochodowy, wymieniono nawierzchnię, wprowadzono małą architekturę, odnowiono elewacje budynków i uzupełniono ofertę usługową w parterach budynków. Brochów przeciwnie – ulega postępującej degradacji, a jedyne zmiany dotyczą bezplanowego rozrostu zieleni i parkingów.

Jak wynika z tabeli, oba analizowane okresy (1997–2007 i 2007–2016) cechują się podobną dynamiką zmian

different type of architecture and a different direction of landscape transformations: Ołbin and Przedmieście Oławskie, Nowy Dwór and Kozanów, Psie Pole and Brochów. The photographic documentation for all 16 studied residential estates is presented in figures (Fig. 2, 3) and summarized in a table (Table 1).

The first pair is the prewar residential estate with multi-family tenement houses. Ołbin in the area of the crossroads of Cardinal S. Wyszyński St. and Nowowiejska St. presents dynamic changes taking place in the area of Wrocław city center. During the studied period, the streets and sidewalks were resurfaced, a bike lane was built, unnecessary barriers were removed (fence) and a modern traffic arrangement was introduced (including a traffic light countdown clock). In a similar area of the city center – in Przedmieście Oławskie seen from the direction of R. Traugutta St. – apart from street resurfacing, the neglected townhouse architecture was partly replaced and the missing businesses were re-established on the ground floor of the buildings.

Nowy Dwór and Kozanów are huge residential estates with large panel apartment buildings. In the case of the former, few changes have been noticed in the area of Rogowska St. The most significant one seems to be the construction of a sports facility (swimming pool) between 1997 and 2007. Furthermore, green areas grew and the facades were renovated. On the other hand, the landscape of the area of Pilczycka St. in Kozanów has changed dramatically especially over the last decade: a new tramline was built in the place of empty spaces with unmaintained plants along with a huge commercial building and a bike lane. Furthermore, the facades of apartment blocks have been renovated.

Psie Pole and Brochów are former little towns which were incorporated into Wrocław in the 20th century whose condition has been strongly polarized over the last 20 years. Psie Pole in the area of Krzywoustego St. has gone through a serious transformation: car traffic has been eliminated, streets and sidewalks have been resurfaced, structural landscaping has been introduced, the facades of buildings have been renovated and the missing businesses have been re-established on the ground floor of the buildings. By contrast, the degradation of Brochów has been gradual and the only visible changes regard the uncontrolled growth of plants and parking places.

As shown in Table 1, both analyzed periods (1997–2007 and 2007–2016) demonstrate similar dynamics of changes in space. The spatial variety of landscape transformations is evident – their intensity is higher in the residential estates located closer to the center and lower on the outskirts. This is to some extent justified by the representative character of the areas located in the city center, however, at the same time it poses significant challenges for the space development policy which aims in its assumptions at providing equal chances and a uniform increase in the quality of life over the whole urban area.

The dominant direction of landscape transformations in the selected spaces regards green areas – it is visible constantly in almost all studied spaces (in total 12 locations recorded such changes in 1997–2007 and 11 in

II. 2. Dokumentacja fotograficzna wybranych osiedli Wrocławia w latach 1997, 2007 i 2016.

Osiedla: Borek, Brochów, Huby, Karłowice, Kozanów, Leśnica, Nadodrze, Nowy Dwór (źródło: [20]–[23] oraz zbiory własne autora)

Fig. 2. Picture documentation for the selected residential estates in Wrocław in 1997, 2007, and 2016.

Residential estates: Borek, Brochów, Huby, Karłowice, Kozanów, Leśnica, Nadodrze, Nowy Dwór (source: [20]–[23] and the author's own collection)

w przestrzeni. Widoczne jest przy tym zróżnicowanie przestrzenne przekształceń krajobrazu – ich natężenie jest większe w osiedlach zlokalizowanych bliżej centrum, mniejsze zaś na peryferiach. Zjawisko to jest do pewnego stopnia uzasadnione reprezentacyjnym charakterem obszarów centralnych miasta, choć jednocześnie rodzi istotne wyzwania dla polityki przestrzennej, zmierzającej w swych założeniach do wyrównywania szans i równomiernego podnoszenia jakości życia w całym obszarze zurbanizowanym.

Dominujący kierunek przekształceń w krajobrazie wybranych przestrzeni dotyczy zieleni – jest on dostrzegalny stale niemal we wszystkich badanych przestrzeniach (łącznie 12 lokalizacji odnotowało taką zmianę w okresie 1997–2007 i 11 w okresie 2007–2016). Dotyczy to zarówno nowych nasadzeń, rozwoju istniejącej zieleni, jak i usuwania zieleni zdegradowanej. Drugim pod względem liczebności kierunkiem zmian jest odnowienie elewacji i/lub dachów budynków (6 przypadków w okresie 1997–2007 i 7 w okresie 2007–2016), co z jednej strony jest działaniem koniecznym w 20-letniej perspektywie czasowej, a z drugiej nie pozostaje bez wpływu na wizerunek badanych miejsc. Trzeci z najczęściej obserwowanych kierunków przekształceń to budowa nowego budynku lub

2007–2016). It regards both new plantings and the development of the existing green areas as well as removing degraded green areas. The second biggest direction of changes is the renovation of facades and/or roofs of buildings (6 cases in 1997–2007 and 7 in 2007–2016), which, on the one hand, is necessary over the period of 20 years and, on the other hand, it does affect the image of the studied places. The third most evident direction of changes is the construction of new buildings or replacement of the existing buildings (5 locations experienced such a change in 1997–2007 and 4 in 2007–2016).

An interesting type of changes includes the resurfacing of streets and sidewalks (it regards 5 spaces in 1997–2007 and 2 in 2007–2016) which is only apparently conservatory in its nature but actually it results in a layout of parking spaces, changes in traffic arrangement and construction of bike lanes. All this creates a broad range of landscape transformations which contribute not only to the efficient operations of the city infrastructure but also brings new quality in everyday spatial behaviors of the users.

It should be noted in this context that the number of cars parked and moving on the streets in the great majority of analyzed residential estates (except for Przedmieście Świdnickie and Ołbin) dramatically grew. That change in

II. 3. Dokumentacja fotograficzna wybranych osiedli Wrocławia w latach 1997, 2007 i 2016.

Osiedla: Olbin, Pilczyce, Plac Grunwaldzki, Popowice, Przedmieście Oławskie, Przedmieście Świdnickie, Psie Pole
(źródło: [20]–[23] oraz zbiory własne autora)

Fig. 3. Picture documentation for the selected residential estates in Wrocław in 1997, 2007, and 2016.

Residential estates: Olbin, Pilczyce, Plac Grunwaldzki, Popowice, Przedmieście Oławskie, Przedmieście Świdnickie, Psie Pole
(source: [20]–[23] and the author's own collection)

wymiana istniejącej zabudowy (5 lokalizacji objętych tą zmianą w okresie 1997–2007 i 4 w latach 2007–2016).

Interesującym typem zmian jest wymiana nawierzchni ulic i chodników (dotyczy 5 przestrzeni w okresie 1997–2007 i 2 w latach 2007–2016), która z pozoru ma tylko charakter konserwacyjny, ale w rzeczywistości pociąga za sobą reorganizację miejsc postojowych, zmiany w organizacji ruchu oraz budowę ścieżek rowerowych. Wszystko to łącznie tworzy szerokie spektrum przekształceń w krajobrazie, przyczyniających się nie tylko do sprawnego funkcjonowania infrastruktury miejskiej, ale również wprowadzających nową jakość w codziennych zachowaniach przestrzennych użytkowników.

W tym kontekście warto dostrzec, że w znakomitej większości analizowanych osiedli (z wyjątkiem Przedmieścia Świdnickiego i Olbina) zdecydowanie wzrosła liczba samochodów zaparkowanych i poruszających się po ulicach. Tej zmiany w krajobrazie nie ujęto w tabeli, ponieważ nie spełnia ona kryterium „trwałości” (układ pojazdów zmienia się wszakże z godziny na godzinę), ale nie sposób jej pominąć jako ogólnego trendu ostatniego 20-lecia. Równocześnie obserwuje się wzrastającą liczbę

the landscape was not included in the Table because it does not meet the criterion of “permanence” (the arrangement of vehicles changes from hour to hour) but it should be mentioned as the general trend over the last 20 years. The growing number of bicycles is also clearly evident, which, when combined the cars, provides an ambiguous picture of changes taking place in the spatial behaviors of the city residents and users.

Summary and conclusions

The city space is characterized by both continuation and change which provides a kind of permanent dynamics, a constant dialogue between landscape changes and the needs as well as behaviors of the users (com. [1], [24]).

This article presents the analysis of the changes in space in the selected residential estates in Wrocław, their dynamics, and character on the basis of the photographic documentation from 1997, 2007, and 2016 (panel research). Although the applied research method is highly time-consuming, it is also very simple. Taking pictures of selected spaces from the user's perspective over the

Tabela 1. Zmiany w przestrzeni wybranych osiedli Wrocławia w latach 1997–2016 (oprac. Ł. Damurski)
Table 1. Changes in landscape of the selected neighbourhoods in Wrocław in the years 1997–2016 (by Ł. Damurski)

Osiedle/Neighbourhood	Zmiany* w okresie 1997–2007 (w nawiasie suma)/Changes* in 1997–2007 (total in parentheses)	Zmiany* w okresie 2007–2016 (w nawiasie suma)/Changes* in 2007–2016 (total in parentheses)	Łączna liczba zmian w latach 1997–2016/Total number of changes in 1997–2016
Borek	1, 2 (2)	1 (1)	3
Brochów	1, 3 (2)	1, 4 (2)	4
Huby	1, 2, 4 (3)	1, 3 (2)	5
Karłowice	1, 3 (2)	1, 3 (2)	4
Kozanów	1, 3 (2)	1, 5, 6, 7 (4)	6
Leśnica	1, 3 (2)	1, 3 (2)	4
Nadodrze	8 (1)	1, 3, 5 (3)	4
Nowy Dwór	1, 3, 5 (3)	1 (1)	4
Ołbin – ul. Jedności Narodowej/ Jedności Narodowej St.	1, 2, 4 (3)	3, 8 (2)	5
Ołbin – ul. Wyszyńskiego/ Wyszyńskiego St.	1, 8, 9 (3)	2, 7, 9, 10 (4)	7
Piłczyce	1 (1)	1, 10 (2)	3
Plac Grunwaldzki	1, 4, 5, 9 (4)	1, 5, 9 (3)	7
Popowice	1, 3 (2)	1, 10 (2)	4
Przedmieście Oławskie	2, 5 (2)	5, 8 (2)	4
Przedmieście Świdnickie	2, 5, 10 (3)	3 (1)	4
Psie Pole	5 (1)	2, 3, 4, 8, 10 (5)	6
Suma/Total	36	38	74

* Klasyfikacja zmian w przestrzeni: 1 – rozwój lub usunięcie zieleni, 2 – wymiana nawierzchni chodnika lub ulicy, 3 – odnowienie elewacji i/lub dachu, 4 – reorganizacja miejsc postojowych dla samochodów, 5 – budowa nowego budynku lub wymiana istniejącego budynku, 6 – budowa linii tramwajowej, 7 – budowa ścieżki rowerowej, 8 – wprowadzenie nowych usług w parterach budynków, 9 – zmiana organizacji ruchu, 10 – wprowadzenie lub likwidacja małej architektury (ogrodzeń, latarni, ławek etc.)

Classification of spatial changes: 1 – development or removal of green areas, 2 – sidewalk or street resurfacing, 3 – facade and/or roof renovation, 4 – parking places rearrangement, 5 – construction of a new building or replacement of the existing building, 6 – construction of a tram line, 7 – construction of a bike lane, 8 – introduction of new services in the ground floors of the buildings, 9 – change in the traffic arrangement, 10 – introduction of or removal of structural landscaping (fences, lamps, benches, etc.)

rowerów, co w połączeniu z samochodami daje niejednoznaczny obraz przemian zachodzących w zachowaniach przestrzennych mieszkańców i użytkowników miasta.

Podsumowanie i wnioski

Przestrzeń miasta charakteryzuje się jednocześnie ciągłością i zmiennością, stanowiąc swego rodzaju trwałą dynamikę, nieustanny dialog między zmianami krajobrazu a potrzebami i zachowaniami użytkowników (por. [1], [24]).

W prezentowanym artykule na podstawie dokumentacji fotograficznej z lat 1997, 2007 i 2016 (badanie panelowe) przeanalizowano zmiany w przestrzeni wybranych osiedli Wrocławia, ich dynamikę i charakter. Przyjęta w pracy metoda badań, choć bardzo czasochłonna, jest niezwykle prosta. Wykonując zdjęcia wybranych przestrzeni z poziomu człowieka w kolejnych latach, porównując je i analizując, można uzyskać wiarygodne wyniki dotyczące najważniejszych kierunków i dynamiki zmian w krajobrazie miasta.

years, their comparison and analysis can provide reliable findings regarding the most crucial directions of changes in the city landscape.

The selected sample of 16 places is not representative for the whole city, however, it is adequate enough to determine the most significant transformations in the landscape of neighbourhoods with different architecture (multi-family tenement houses, multi-family apartment blocks, villas, single-family houses and mixed architecture) located in different parts of the city (close to the center and on the outskirts). The directions of changes which have been observed do not describe all possible situations, however, they provide a good basis for the discussion on the image of a place.

The development of the image of a place is always based on a specific space which is perceived and assessed by the users. Every observable, permanent change in the landscape can affect the image of a place in the viewers' minds. Some images disappear forever, others prove to be extremely long-lasting.

Wytypowana do badań próba 16 miejsc nie jest reprezentatywna dla całego miasta, pozwala jednak na określenie najważniejszych przekształceń w krajobrazie osiedli o różnych typach zabudowy (wielorodzinna kamienicowa, wielorodzinna blokowa, willowa, jednorodzinna, mieszana) i zlokalizowanych w różnych częściach miasta (blisko centrum oraz w obszarach peryferyjnych). Zaobserwowane kierunki zmian nie opisują wszystkich możliwych sytuacji, choć stanowią dobry punkt wyjścia rozważań na temat wizerunku miejsca.

Podstawą kształtowania wizerunku miejsca jest przecież zawsze określona przestrzeń, odbierana i oceniana przez użytkowników. Każda dostrzegalna, trwała zmiana w krajobrazie może wpływać na wizerunek miejsca w umysłach odbiorców. Niektóre obrazy znikają bezpowrotnie, inne okazują się niezwykle trwałe.

Zaprezentowana w artykule analiza zmian w przestrzeni wrocławskich osiedli ma charakter obiektywny, nie przesądza o tym, czy zachodzące zmiany są dobre, czy złe. Nie wiadomo nawet, czy faktyczni użytkownicy tych przestrzeni, funkcjonujący w nich na co dzień, w ogóle dostrzegają zachodzące zmiany, może bowiem następować zjawisko tzw. absorpcji krajobrazowej (por. [25]), które sprawia, że przemiany w wyglądzie przestrzeni nie są dostrzegane przez odbiorców lub są przez nich uznawane za naturalną konsekwencję rozwoju miasta. Nie wiadomo wreszcie, jak odbiorcy oceniają zachodzące zmiany: pozytywnie czy negatywnie.

Wydaje się, że zaobserwowane zmiany w większości przypadków stanowią dobrą podstawę do budowania pozytywnego wizerunku miejsca. Zróżnicowana dynamika zmian sprawia jednak, że na osiedlach takich jak Brochów, Nowy Dwór czy Leśnica, gdzie od wielu lat niemal nic się nie zmieniło, wizerunek prawdopodobnie ma zabarwienie negatywne. Na osiedlach, gdzie liczba i charakter zmian jest umiarkowany, służy podtrzymaniu dobrego stanu przestrzeni, należy oczekiwać wizerunku neutralnego, zaś na osiedlach dynamicznie się zmieniających wizerunek będzie mieszany (część osób będzie zadowolona z nowych udogodnień, a część będzie oceniać go krytycznie, z nostalgią wspominając dawne miejsca). Tezy te wymagają oczywiście weryfikacji w drodze dalszych badań.

Wreszcie jeśli przyjąć tezę J. Beaujeu-Garnier i G. Chabota [26], że miasto zmienia się, dostosowując się do określonej formy cywilizacyjnej, której jest wyrazem, to na podstawie zaprezentowanego wyżej przeglądu zdjęć można wyciągnąć szersze wnioski dotyczące naszej cywilizacji. Z tej perspektywy widać, że duża część zmian ma charakter innowacyjny, tzn. służą nie tylko podtrzymaniu dobrego stanu przestrzeni (odnowienie elewacji i dachów, wymiana nawierzchni ulic i chodników), ale wprowadzają nowe elementy (zielen, ścieżki rowerowe, nowa linia tramwajowa, wzbogacenie oferty usługowej, organizacja ruchu). Można powiedzieć, że Wrocław dąży do podniesienia jakości życia mieszkańców i staje się coraz bardziej przyjazny dla środowiska, co dobrze odpowiada potrzebom współczesnej cywilizacji.

The analysis of changes in space of the residential estates in Wrocław presented in this article is objective; it does not determine whether the changes are good or bad. It is not known even whether the actual users of those spaces who know them from everyday experience see those changes at all because of the possibility of so called *landscape absorption* (com. [25]) which makes the changes in space imperceptible or perceived as a natural consequence of the city growth. It is not known either if the viewers find the changes positive or negative.

It seems that in most cases the observable changes provide a good basis for building a positive image of a place. However, the changing dynamics of the transformations makes the image of the residential estates, such as Brochów, Nowy Dwór or Leśnica, where almost nothing has changed for many years, rather negative. In the neighbourhoods where the number of changes and their character is moderate and where they reflect the maintenance of the space, a neutral image should be expected and in the neighbourhoods which change dynamically the image will be mixed (some people will be happy with new improvements and some will be critical towards them, nostalgically remembering good old places). Obviously, these claims require a verification in further research.

Finally, if we agree with J. Beaujeu-Garnier and G. Chabot [26] that the city changes by adjusting to a specific form of civilization which it reflects, then on the basis of the review of pictures presented above one can draw far-reaching conclusions regarding our civilization. If you look from that perspective it is evident that many of the changes are innovative in their nature, that is they serve not only to maintain a good condition of some space (renovation of facades and roofs, street and sidewalk resurfacing) but they also introduce new elements (green areas, bike lanes, new tramlines, more services, traffic arrangement). It can be said that Wrocław is doing its best to increase the quality of life of its residents and is becoming more and more environmentally friendly, and thus meets the needs of modern civilization.

Translated by
Tadeusz Szalamacha

Bibliografia/References

- [1] Wyly E.K., *Continuity and Change in the Restless Urban Landscape*, „Economic Geography” 1999, Vol. 75, Iss. 4, 309–338.
- [2] Mironowicz I., *Miasto, jego struktura i kompozycja – definicje, schematy, relacje przestrzenne*, [w:] P. Lorens, I. Mironowicz (red.), *Wybrane teorie współczesnej urbanistyki*, Akapit-DTP, Gdańsk 2013, 93–117.
- [3] Batty M., *City 1.0, City 2.0, City n.0, ..., City t.*, „Environment and Planning B, Planning and Design” 2014, Vol. 41, Iss. 1, 1–2.
- [4] Damurski Ł., *Re-miasto. Scenariusze rozwoju urbanizacji w XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2016.
- [5] Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, PWN, Warszawa 1997.
- [6] Bogdanowski J., Flagorowska L., Basista A., Budziło J., Nowakowski A., Łuczka-Bruzda M., Gutowski M., *Studium architektury krajobrazu zabytkowego w otoczeniu projektowanego zbiornika czorsztyńskiego*, „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie Województwa Krakowskiego”, Kraków 1971–1972, 29–137.
- [7] Forczek-Brataniec U., *Zmiany w krajobrazie wokół zbiorników wodnych w Pieninach*, [w:] R. Soja, S. Knutelski, J. Bodziarczyk, *Pieniny, zapora, zmiany*, „Monografie Pienińskie” 2, Pieniński Park Narodowy, Krościenko n. Dunajcem 2010, 259–279.
- [8] Deng J.S., Wang K., Hong Y., Qi J.G., *Spatio-temporal dynamics and evolution of land use change and landscape pattern in response to rapid urbanization*, „Landscape and Urban Planning” 2009, Vol. 92, Iss. 3–4, 187–198.
- [9] *Słownik języka polskiego online*, PWN 2017, <http://sjp.pwn.pl/> [accessed: 4.03.2017].
- [10] Antrop M., *Landscape change and the urbanization process in Europe*, „Landscape and Urban Planning” 2004, Vol. 67, Iss. 1–4, 9–26.
- [11] Seto K.C., Fragkias M., *Quantifying Spatiotemporal Patterns of Urban Land-use Change in Four Cities of China with Time Series Landscape Metrics*, „Landscape Ecology” 2005, Vol. 20, Iss. 7, 871–888.
- [12] Malikowski M., Halik J., *Przestrzeń Rzeszowa*, [w:] M. Malikowski, M. Pałak, J. Halik (red.), *Zmiany w przestrzeni współczesnych miast*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2015, 35–48.
- [13] Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 2010.
- [14] Kaltenberg-Kwiatkowska E., *Miasto rzeczywiste – miasto postrzegane. Pytania i uwagi socjologa*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2007, 477–480.
- [15] Jałowiecki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- [16] Łuczka A., *Istota tożsamości miasta*, „Samorząd Terytorialny” 2000, Nr 10(118), 46–53.
- [17] Łaska M., *Wrocław jako marka. Socjologiczne refleksje nad potencjałem wizerunkowym Wrocławia*, [w:] P. Żuk, J. Pluta (red.), *My Wrocławianie. Społeczna przestrzeń miasta*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2006, 15–34.
- [18] Florek M., *Podstawy marketingu terytorialnego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2006.
- [19] Drzewiecki W., *Teledetekcja w skrócie*, http://home.agh.edu.pl/~galia/students/NS/teledetekcja_w_skrócie.pdf [accessed: 9.02.2016].
- [20] Bagiński E., *Wrocław w opinii swoich mieszkańców*, fot. K. Nowak, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 1988.
- [21] Bagiński E., Damurski Ł., *Wizerunek Wrocławia*, fot. Ł. Damurski, Oficyna Wydawnicza PWR, Wrocław 2009.
- [22] SIP Wrocław, *System informacji przestrzennej Wrocławia*, <http://gis.um.wroc.pl/imap/?gmap=gp9> [accessed: 6.03.2017].
- [23] Dobesz J.L., *Wrocław: czas i architektura*, fot. R.M. Soldek, Grupa Wydawnicza KAW, Wrocław 1999.
- [24] Zwoliński A., *Zmiany konfiguracji przestrzennej obszarów miejskich, a sposób ich użytkowania i relacje z otoczeniem. Prezentacja i analiza projektu kładki pieszej i skweru przy ul. Staszica w Szczecinie*, „Przestrzeń i Forma” 2010, Nr 14, 208–242.
- [25] Malczyk T., *Rzeczywisto-wirtualny aspekt oddziaływania farm wiatrowych w krajobrazie otwartym*, „Przestrzeń i Forma” 2016, Nr 26, 229–318.
- [26] Beaujeu-Garnier J., Chabot G., *Zarys geografii miast*, tłum. W. Świeżawska, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1971.

Streszczenie

Podstawą kształtowania wizerunku miejsca jest zawsze określona przestrzeń, odbierana i oceniana przez użytkowników. Każda dostrzegalna, trwała zmiana w krajobrazie może wpływać na wizerunek miejsca w umysłach odbiorców. W artykule na podstawie dokumentacji fotograficznej z lat 1997, 2007 i 2016 (badanie panelowe) przedstawiono zmiany w przestrzeni 16 wybranych osiedli Wrocławia, określając ich dynamikę i charakter. Wyniki badań wskazują na zróżnicowanie przekształceń krajobrazu w skali miasta – większe natężenie zmian występuje w osiedlach zlokalizowanych bliżej centrum, mniejsze zaś na peryferiach. Dominujące kierunki przekształceń związane są z zielenią (nasadzenia, rozwój, uporządkowanie), remontami istniejącej zabudowy (odnowienie elewacji lub dachów) oraz budową nowych obiektów. Ważnym kierunkiem jest również reorganizacja infrastruktury komunikacyjnej (wymiana nawierzchni, wprowadzenie ścieżek rowerowych, zmiana organizacji ruchu). Zaprezentowane zmiany w przestrzeni Wrocławia stanowią dobrą podstawę do kształtowania pozytywnego wizerunku większości badanych osiedli.

Słowa kluczowe: Wrocław, wizerunek miasta, dokumentacja fotograficzna, zmiany w przestrzeni, przekształcenia krajobrazu

Abstract

The image of a place is always based on particular space perceived and evaluated by the users. Thus each visible, permanent change in the landscape can influence the image of a place in the users' minds. This paper presents a panel study conducted in 16 selected neighbourhoods in Wrocław city (Poland) in the years 1997, 2007 and 2016. A picture documentation has been used to show the dynamics and character of spatial transformations. The results highlight the diverse distribution of changes in the urban landscape: more changes took place closer to the city centre and less in the peripheral areas. The dominating directions of development embrace greenery, refurbishing the existing urban tissue and new investments. Also the reorganisation of transport infrastructure is a very important component of the transformation of the landscape. The observed changes seem to give a good basis for shaping a positive image of most of the studied neighbourhoods in Wrocław.

Key words: Wrocław, city image, picture documentation, spatial change, landscape transformation

Orszak Trzech Króli 2016 we Wrocławiu. Zainicjowana w 2011 r. forma świętowania uroczystości kościelnej szybko i na stałe wpisała się w kalendarium imprez masowych Wrocławia (fot. Ł. Damurski, 2016)

Procession of the Three Kings in 2016 in Wrocław. A new form of celebrating a Church ceremony which has been initiated in 2011, promptly and permanently introduces into the calendar off mass entertainment in Wrocław (photo by Ł. Damurski, 2016)